

Секція 3: МОВА, КУЛЬТУРА, СУСПІЛЬСТВО

Катерина Близнюк

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ПОЛЬСЬКИЙ ГОНОР У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ «PATRIOTYZM»

У статті проаналізовано лексемний і семний склад мікрополя «honor», а також його системну організацію в сучасній польській мові. Компоненти значення, що функціонують у мікрополі, відображають семантику честі, гідності, гордості, визнання, цінності, що переживаються індивідуалізовано, але можуть виникати через зв'язок із власним народом чи Батьківщиною.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, семантичне мікрополе, лексема, сема.

The article analyzes the lexical-semantic composition of the microfield «honor», as well as its system organization in the modern Polish language. Components of the meaning that function in the studied microfield reflect the semantics of honor, dignity, pride, recognition, values that are experienced individually, but may arise due to the connection with person's own nation or the Motherland.

Key words: lexical-semantic field, semantic microfield, lexeme, seme,

У системі патріотичних цінностей поляків поняття гонору займає центральне місце поряд із Богом і Вітчизною. Прийшовши у польську мову з латинської слово **honor** стало позначати не тільки честь людини, а й моральні та етикетні норми поведінки, атрибути ідеального воїна-захисника Батьківщини, способи вираження йому пошани й слави тощо. Після трьох поділів Речі Посполитої у XVIII ст. обов'язками кожного поляка визначалися дбання про суспільну справедливість, відбудова власної держави, але найголовніше – боротьба за **honor Ojczyzny**, тобто за честь Батьківщини, її незалежність [7]. Пізніше, на початку XX ст. офіційним девізом польської армії стали слова «Honor i Ojczyzna» [15]. Сучасний девіз Збройних сил Республіки Польща «Bóg, Honor,

Ojczyzna» уперше був запроваджений декретом президента 15 жовтня 1943 р. [5], а також офіційно затверджений як елемент військових прапорів 19 лютого 1993 р. [16]. І тлумачиться він так: «Вітчизні все, крім любові до найвищого Бога і Честі (Honoru)». Девіз утілює в собі надзвичайну вірність власній державі, дбання про спільне добро, здатність іти на жертви заради власного народу, захист Батьківщини. Саме тому його використовують не лише на прапорах і не лише у ситуаціях, пов'язаних із війною чи військом, а завжди, коли потрібно апелювати до патріотичних почуттів співвітчизників.

Моніка Ґрещак у статті «Polski HONOR w świetle danych słownikowych» [4] проаналізувала тлумачення слова **honor** та його дериватів і дійшла висновку,

що для польської мовної картини світу головними характеристиками гонору є особиста гідність, почуття власної цінності, повага до себе й до інших, авторитет, визнання, вираження честі та дотримання певних засад, кодексу поведінки.

Схожі семантичні ознаки гонору називає Малгожата Бжозовська, аналізуючи дані опитувань поляків у 1990 і 2000 роках [3, с. 125]. Асоціативний експеримент показав, що головною реакцією на стимул *honor* виступають власна гідність та її відчуття (*własna godność, poczucie godności*). Водночас іншими часто згадуваними словами у респондентів 1990 р. є *słowność* (надійність), *uczciwość* (чесність), *prawdomówność* (правдивість), *poczucie własnej wartości* (відчуття власної цінності). Натомість у респондентів 2000 р. частотними були відповіді: *zgodność z zasadami* (відповідність засадам), *słowność* (надійність), *odpowiedzialność* (відповідальність), *uczciwość* (чесність), *poczucie własnej wartości* (відчуття власної цінності) і *szacunek do samego siebie* (повага до себе самого). На думку дослідниці, семантичне ядро гонору з часом стає розмитим, оскільки частотність його центральних елементів зменшується, натомість більш частотними стають інші реакції, що раніше перебували на периферії [3, с. 126]. Таким чином, значення мовної одиниці *honor* розширюється і стає менш чітким.

У нашому дослідженні спираємось на дані словників польської мови, що вийшли у 2000-них рр. [9, 11, 12, 13, 14, 17], отже зафіксували відносно сучасну мовну картину світу поляків. Якщо подивитися на матрицю лексико-семантичного мікрополя *honor*, то побачимо, що ядерними у ньому є лексеми: *duma, ambicja, godność, cześć,*

wartość, honorowość, niepokorność, triumfalizm, przechwalanie się, honor, honory, chwała, splendor, sława, nadęcie.

Периферія поля виглядає так: *chluba, pycha, zarozumiałość, buta, napuszoność, nadętość, triumf, samochwalstwo, zaszczyt, wyróżnienie, wyniosłość, lepszość, besserwisserstwo, przechwalka, hańba, niehonor, wyższość, fanfaronada, bufonada, chojractwo, gloria, dyshonor, zarozumialstwo, chępliwość, przewaga.*

Передусім зауважимо, що у польській мові існує три слова, які українською можна перекласти як «честь»: *honor, cześć* і *zaszczyt*. Перше з них має найширше значення, називаючи почуття особистої гідності, честі, доброго імені, гордості й визнання. Саме воно асоціюється із найвищими моральними цінностями й дотриманням норм, принципів, вірністю ідеалам, виявами поваги тощо: *Jesteśmy ludźmi honoru, a kolega, jako żołnierz podziemia i powstania warszawskiego oraz syn przedwojennego oficera nosi we krwi honor i godność i brzydzi się kłamstwem* (Wiesława Maria Korczyńska).

Тому еквівалентним польському *honor* вважаємо українське слово *честь*, що має такі значення: «1. Сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці. // Громадська, станова, професійна і т. ін. гідність людини. // Добра, незаплямована репутація, авторитет людини, її чесне ім'я. / Невинність, цнотливість (про жінок). 2. Повага, пошана, визнання когось, чого-небудь. // Знак уваги, пошани, виявлений кому-небудь. 3. Те, що дає право на шану, повагу, визнання. 4. у знач. присудк. сл. або прикладки. Той, хто (те, що) є характеристикою величчя,

гордості якого-небудь місця, середовища і т. ін» [2, с. 316].

Натомість польське слово *cześć* має значення поваги, гонору, доброго імені та прихильності. Воно рідко вживається на позначення честі у широкому розумінні, як слово *honor*, частіше на нього можна натрапити у сполучі *oddawać cześć*, тобто віддавати честь: *Troska o osobistą cześć i społeczny przymus godnego postępowania stale towarzyszyły członkom stanu rycerskiego* (Dariusz Piwowarczyk).

Водночас лексема *гонор*, що існує в українській мові, має досить вузьке значення, на перший план у якому виступають характеристики з негативними конотаціями, зокрема академічний «Словник української мови» в 11-и томах його тлумачить так: «1. розм. Перебільшене поняття про свою гідність; чванливість, пиха. // рідко. Те саме, що гордість. 2. заст. Честь, гідність» [1, с. 123]. Саме тому наголошуємо, що у цьому дослідженні вживаємо слово *гонор* у ширшому польському значенні без негативних конотацій.

Щодо слова *zaszczyt*, то його можна перекласти як честь, але також як те, що становить причину для гордості, стає джерелом честі та гідності, виокремлення: *Być chrześcijaninem to zaszczyt i honor – największe wyróżnienie, jakiego człowiek może na świecie dostąpić* (ks. Zbigniew Paweł Maciejewski). Отже, воно називає не так саме почуття чи рису особистості, а стимул їхньої появи.

Повертаючись до даних матриці семантичного мікрополя «honor», бачимо, крім очікуваних сем *'honor'*, *'godność'* і *'cześć'*, другою за частотністю виступає сема *'duma'* (гордість). Вона функціонує у межах значень слів *duma*, *ambicja*, *godność*, *triumfalizm*, *chluba*, *pycha*, *napuszonosc*. Крім того, у тлумаченнях названих одиниць зафіксовано семантичні

компоненти *'zarozumialosc'*, *'chluba'*, *'pycha'*, *'wynioslosc'* та інші, що характеризують негативні прояви гордості, завеликої впевненості в собі, гордовитості. Поява таких семантичних ознак зумовлена тим, що людина гонорова не може бути ідеальною. Як зауважує Алоїзій Оршулік: «Звичайно, ми всі є грішні і гонор у зв'язку з цим легко може перетворитися на гордість чи пиху. Це прояв духовної зіпсованості людини...» [10].

Іншою важливою характеристикою гонору є те, що його дія звернена безпосередньо на людину-носія цього почуття. На думку Марчіна Кулі: «Гонор є дуже індивідуальною цінністю. Часто говорять про гонор\честь групи, народу, нації, але приниження честі своєї спільноти ми відчуваємо тільки тоді, коли воно стосується нас безпосередньо (навіть якщо стосується нас власне тому, що ми є членами цієї групи)» [10]. Причиною такої індивідуалізації гонору може бути походження цього поняття ще з часів Середньовіччя. Колись лицарі, хоч могли боротися у складі армії, фактично відстоювали власну честь у бою абсолютно самостійно, покладаючись лише на свої руки, зброю та вміння. Аналогічна ситуація склалася із «чесною професією», коли кожен представник певного роду діяльності залежав лише від себе. Саме тому частотними у межах семантичного мікрополя «honor» є семи *'siebie'*, *'sobie'*, *'swój'*, *'sam'*, *'samego'*.

Прояви гонору є ще одною значною частиною аналізованого семантичного мікрополя. Вони діляться на два види. Перший – хвастливість, бажання гонорової людини розказати про свої досягнення, можливо, прикрасивши, перебільшивши їх, чи навіть прибрехавши. Вербалізовано такі прояви гонору в лексичних одиницях: *przechwalanie się*,

samochwalstwo, przechwalka, fanfaronada, bufonada. Інший прояв гонору – більш позитивний – це слава і честь, які визнають й віддають людині або спільноті за їхні реальні досягнення, подвиги, вчинки, що є гідні захвату й пошани. До елементів, які передають таке значення, належать *honory, chwała, splendor, sława, chluba, gloria* тощо.

Через наявність у їхніх тлумаченнях семи 'honor' до периферії аналізованого семантичного мікрополя належать також мовні одиниці, що виступають антонімами до слова *honor* і описують умови та дії, за яких честь особи або спільноти може бути заплямованою чи взагалі втраченою. Так, одиниця *niehonor* вживається у польській мові на позначення чогось несправедливого, нечесного, негідного, такого, що не відповідає гонору: *Jakiż to bowiem wstyd dla dziedzica, dla włodarza, jaki niehonor dla sterciarza, jeżeli sterta się pokrzywi i wygląda z daleka jak zakalcowata, klapnięta w piecu babka* (Mieczysław Jałowiecki). Лексема *dyshonor* називає приниження чиеїсь честі (гонору), зневагу та образу: *Nikt nie chce nieść czerwonej szturmówki – bo to dyshonor. Od biedy można nieść flagę biało-czerwoną, ale najlepiej nie nieść niczego, żadnego portretu czy transparentu* (Jarosław Kurski). В екіполентній семантичній опозиції до лексеми *dyshonor* перебуває елемент *hańba*, оскільки, крім приниження чиеїсь честі, позначає також великий сором і знеславлення: *Hańba by to, prawī, była i zmaza na honorze niepokalanym rycerzy plugawą i nędzną zemstą się parać* (Stefan Żeromski).

Аналіз семантичного мікрополя, хоч і підтверджує домінування у ньому мовних одиниць на позначення честі, гідності, гордості, визнання, цінності, відкриває також ширшу семантику гонору.

Звичайно, ця семантика відрізняється від первісних значень, закладених у тлумачення слова *honor*, коли воно щойно з'явилося у польській мові багато століть тому, але семантичні зрушення є природним процесом, що супроводжує зміни в суспільстві, свідомості людей, а отже і їхній мовній картині світу.

Хоча деякі дослідники вважають, що явище гонору втрачає свою актуальність у сучасному суспільстві. Наприклад, на думку Анни Радзивіл: «Певна прихильність до поняття гонору/честі, необхідність такого ставлення присутня в нашій колективній підсвідомості, але для нього немає місця в світі, який звикли окреслювати як «світ культури», тому поняття гонору як цінність радше відкидають, ніж визнають» [10]. Адам Кшемінські взагалі стверджує, що: «Вся Європа відходить від військових рухів. Епос Європейського Союзу спирається на цивільні чесноти громадянського суспільства, здатність до компромісу та співпереживання з партнером і сусідами, і, перш за все, включення власних прагнень та амбіцій у реальні можливості транснаціональної спільноти. Сьогодні заклик до гонору зазвичай означає деяку моральну узурпацію, намагання показати когось гіршим, нижчим і негідним, який не має чеснот. Як результат, питання про честь розділяє людей» [6]. Дійсно, можливо, у своєму старому значенні поняття гонору вже не є актуальним, але гонор як визнання власної й чужої честі та гідності, повага до себе та інших, розуміння цінності кожної особистості залишається важливим, тому слухними є слова польського політика, військового, дипломата Юзефа Бека: «Лише єдина річ у житті людей, народів і держав є безцінною: ця річ – гонор».

Список літератури

1. Словник української мови: в 11 т. / ред. І. К. Білодід ... [та ін.] ; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 2 / ред. тому : А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. – Київ : Наукова думка, 1971. – 550 с.
2. Словник української мови: в 11 т. / ред. І. К. Білодід ... [та ін.] ; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 11 / ред. тому : С. І. Головащук. – Київ : Наукова думка, 1980. – 700 с.
3. Brzozowska M. Honor / Małgorzata Brzozowska // Język, wartości, polityka : zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce : raport z badań empirycznych / pod red. Jerzego Bartmińskiego ; oprac. zespół Jerzy Bartmiński [et al.]. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – S. 122 – 126
4. Grzeszczak M. Polski HONOR w świetle danych słownikowych / Monika Grzeszczak // Etnolingwistyka (25). – Lublin, 2013. – S. 23 – 38.
5. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 października 1943 r. o zmianie dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1937 r. o znakach wojska i marynarki wojennej [Електронний ресурс] // 1943 – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=LDU19430100027>.
6. Krzemiński A. Honor polski, honor europejski. Jaki jest? Rzeczpospolita obojga honorów [Електронний ресурс] / Adam Krzemiński // Polityka. – 17 maja 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1515428,2,honor-polski-honor-europejski-jaki-jest.read>.
7. Najder Z. Honor i Ojczyzna [Електронний ресурс] / Zdzisław Najder // Polska Zbrojna / nr 1. – 4 stycznia 2009 r. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cultureave.com/honor-i-ojczyzna/>.
8. Narodowy Korpus Języka Polskiego [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nkjp.pl/>
9. Nowy słownik języka polskiego / red. E. Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. – 1311 p.
10. Radziwiłł A. Zagubiona cnota honoru [Електронний ресурс] / [A. Radziwiłł, M. Kula, Z. Najder та ін.] // WIEŹ 9 (491). – 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://www.wiez.pl/czasopismo/s.czasopismo_szczegoly,id,83,art,3663.
11. Słownik języka polskiego PWN – [Електронне джерело] – <http://sjp.pwn.pl>
12. Słownik synonimów – [Електронне джерело] – <http://synonimy.ux.pl/>
13. Słownik synonimów polskich / Z. Kurzowa, Z. Kubiszyn-Medrała, M. Skarzynski, J. Winiarska. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2000. – 530 s.
14. Uniwersalny słownik języka polskiego PWN / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
15. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19190690416>.
16. Ustawa z dnia 19 lutego 1993 r. o znakach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. [Електронний ресурс]. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930340154>.
17. Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 1012 с. – (1).